

УДК 159.923

Особливості розвитку творчого мислення підлітків в системі розвивального навчання

Самулевич Т.Є.

У статті представлені результати щодо розвитку творчого мислення підлітків, зокрема таких компонентів як: аналіз, рефлексія, планування, уява, побіжність, гнучкість, оригінальність та розробленість. Проведено порівняльний аналіз рівней розвитку творчого мислення учнів сьомих, восьмих та дев'ятих класів, що навчаються за системою розвивального навчання Д.Б. Ельконіна – В.В. Давидова та в традиційній системі освіти. Показано вплив системи розвивального навчання на розвиток теоретичного та творчого мислення підлітків.

Ключові слова: творче мислення, теоретичне мислення, підлітковий вік, аналіз, рефлексія, планування, уява, побіжність, гнучкість, оригінальність, розробленість, система розвивального навчання Д.Б. Ельконіна-В.В. Давидова.

В статье представлены результаты относительно развития творческого мышления подростков, в частности таких компонентов как: анализ, рефлексия, планирование, воображение, беглость, гибкость, оригинальность и разработанность. Проведен сравнительный анализ уровней развития творческого мышления учеников седьмых, восьмых и девятой классов, которые обучаются по системе развивающего образования Д.Б. Ельконина, - В.В. Давыдова и в традиционной системе образования. Показано влияние системы развивающего обучения на развитие теоретического и творческого мышления подростков.

Ключевые слова: творческое мышление, теоретическое мышление, подростковый возраст, анализ, рефлексия, планирование, воображение, беглость, гибкость, оригинальность, разработанность система развивающего обучения Д.Б. Ельконина - В.В. Давыдова.

In the article the presented results in relation to development of creative thought of teenagers, in particular such components as: analysis, reflection, planning, imagination, fluency, flexibility, originality and worked out. The comparative analysis of development of creative thought of students of seventh, eighth and ninth classes which study by system of developing studies and in the traditional system of education. Influence of the developing departmental teaching is shown on development of theoretical and creative thought of teenagers.

Keywords: creative thought, theoretical thought, teens, analysis, reflection, planning, imagination, fluency, flexibility, originality, worked out.

Сучасне суспільство задає стрімкий темп розвитку, вимагає вміння швидко перелаштовуватись, вирішувати різноманітні завдання, користуватись великим об'ємом інформації. Для вирішення цих задач велике значення має розвинене творче мислення особистості. Тому дослідження творчого мислення в наш час стає особливо актуальним.

Підлітковий вік є найважливішим періодом становлення і розвитку особистості: в підлітковому віці формується моральний світогляд, який є системою переконань що призводить до якісних зрушень в усій системі потреб і прагнень підлітка; йде становлення самовизначення особистості - усвідомлення себе в якості члена суспільства, конкретизація себе в новій суспільно значимій позиції; відбуваються перетворення у сфері мотивів - вони діють тепер не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мети і свідомо прийнятого наміру; здійснюється перехід до мислення в поняттях що розкриває перед підлітком світ об'єктивної суспільної свідомості; відбувається стрімкий розвиток рефлексії і на її основі самосвідомості; з'являється завдання першого цілісного усвідомлення себе і свого місця у світі; відбувається зміна орієнтації з оцінки оточення на самооцінку. Розвинене творче мислення, на нашу думку, впливає на розвиток особистості підлітка, формує риси, притаманні творчій людині, або особистості що самоактуалізується.

При визначенні творчого мислення ми спираємось на концепцію В.В. Давидова, який зазначив, що теоретичне мислення лише складова частина творчого мислення людини. В. В. Давидов припускав, що окрім складових теоретичного мислення, до творчого процесу входить ще й уява. Уява забезпечує як би замикання абстрактного знання на приватний факт, загального на одиничне, що дає рішення тієї або іншої задачі, недосягне чисто абстрактними розумовими засобами. Творче мислення постійно спирається на живе ціле, дане в уяві, роблячи його детальний аналіз засобами абстракції. Продуктивна уява і теоретичне мислення, таким чином, включені в єдиний контекст творчого розвитку.

Розглянувши як вітчизняні так і зарубіжні концепції творчого мислення, ми можемо зазначити, що перш за все невід'ємною частиною, рушійною силою творчого мислення є пізнавальна мотивація, прагнення до створення нового, самостійна постановка питань. Серед характеристик творчого мислення можна зазначити: генерування ідей, висування різноманітних гіпотез, фантазування, вміння бачити суперечливості, бачити істотне в явищах, здатність йти на ризик, долати перешкоди, толерантність до невизначного, подолання стереотипів, глибоке усвідомлення свого досвіду, вміння протистояти думці інших. У структурі творчого мислення ми виділяємо такі компоненти як гнучкість, побіжність, оригінальність, розробленість, аналіз, рефлексія, планування та уява.

Метою дослідження стало виявлення розвитку творчого мислення в системі розвивального навчання.

Спираючись на теорії вітчизняних та зарубіжних авторів (В.В. Давидов, В.Т. Кудрявцев, Гілфорд Дж. Е. Торанс), були використані наступні методи дослідження: короткий варіант тесту Торанса “Завершення картинок”, який спрямований на виявлення показників творчого мислення, таких як: побіжність, гнучкість, оригінальність і розробленість; батарея методик А.З. Зака, спрямована на вивчення компонентів теоретичного мислення : аналізу, рефлексії і планування; методика вивчення уяви С. Мідника.

Дослідження проводилось на базі двох шкіл, викладання в яких ведеться за принципами системи розвивального навчання В.В. Давидова – Д.Б. Ельконіна. Основну вибірку дослідження склали учні 7, 8 та 9 класів шкіл № 2 м. Алушта, та №10 м. Красний Луч, загальною кількістю 127 чоловік.

При вивченні розвитку компонентів теоретичного мислення (аналізу, рефлексії та планування), було виявлено, що в системі розвивального навчання у учнів сьомих класів переважає середній рівень розвитку аналізу, що свідчить про те, що випробовувані фіксують свою увагу на способах дії (розрізняють більш менш раціональні способи). Згодом, спостерігається тенденція росту рівня аналізу, у восьмих та дев'ятих класах в системі розвивального навчання вже переважає високий рівень розвитку аналізу. У восьмому класі перший (низький) рівень розвитку аналізу спостерігається у незначній кількості учнів. Таким чином, в системі розвивального навчання учні 7, 8 та 9-тих володіють вмінням уявного розчленування предмету або явища на утворюючі його частини або уявного виділення в нім окремих властивостей, меж, якостей. Вони володіють вмінням перетворювати умови з метою встановлення їх ролі в існуванні явища.

У сьомому класі низький рівень розвитку рефлексії у учнів системи розвивального навчання складає 51%, високий – 19%. А вже у восьмих класах низький рівень рефлексії мають лише 16%, у дев'ятих – 14%, при тому що високий рівень розвитку рефлексії підвищується до 45 %, 36% відповідно. Таким чином переважна більшість учнів мають здатність діяти рефлексивно. Вони можуть виділяти суттєве, в задачах, поняттях, навколишньому світі, осмислити характер власних пізнавальних дій. Тобто, за визначенням Е.В.Ільєнкова, підлітки в системі розвивального навчання віддають собі повний і ясний звіт в тому, що і як вони роблять, тобто усвідомлюють ті схеми і правила, у згоді з якими вони діють.

Підлітковий вік дійсно є віком стрімкого розвитку рефлексії. Високий рівень розвитку рефлексії дає можливість підліткам керувати власною активністю, швидко перелаштовуватись у зв'язку з умовами, що змінилися, завданнями діяльності. Учбова діяльність в системі розвивального навчання, яка сприяє оволодінню підлітком процесу утворення понять, веде до вищої форми інтелектуальної діяльності до нових способів поведінки. Перехід до мислення в поняттях розкриває перед підлітком світ об'єктивної суспільної свідомості.

Розвиток планування також має тенденцію зростати з сьомих по дев'яти класи. Так у сьомому класі спостерігається низький рівень розвитку планування лише у 15% учнів, середній рівень – у 54%, високий рівень у 31%. У дев'ятих класах суттєво знижується відсоток учнів які мають низький рівень розвитку планування до 4%, при цьому зростає кількість учнів, які володіють високим рівнем розвитку планування: 37% у восьмих класах, 42% - у дев'ятих. Таким чином у учнів 7, 8, 9 класів системи розвивального навчання спостерігається зростання рівня розвитку планування. Підлітки в системі розвивального навчання володіють змістовним плануванням, тобто умінням пошуку і побудови системи можливих дій, що відповідають головним умовам вирішуваного ними завдання.

В цілому спостерігається тенденція розвитку показників теоретичного мислення підлітків в системі розвивального навчання з сьомих до дев'яти класи. Значущість відмінностей між класами всередині даної системи, виявляється в показниках розвитку аналізу між всіма класами. Спостерігається стрімке зростання рівня розвитку рефлексії у восьмому класі. З сьомих по дев'яти класи також відмічається значущий ріст рівня планування.

Таким чином, закладений ще в початковій школі розвиток компонентів теоретичного мислення, в системі розвивального навчання в підлітковому віці закріплюється, або ще більш зростає, виказуючи високий рівень розвитку.

Рівень розвитку уяви в системі розвивального навчання є високим протягом всього підліткового віку, але найвищі показники спостерігаються в сьомих класах. Це підтверджує точки зору Л.С. Виготського, Е. Шпрангера, Л.Ю. Суботіної про те, що при інтенсивності розвитку розсудливої діяльності, падає інтенсивність уяви. Під впливом абстрактного мислення уява "іде в сферу фантазії". Говорячи про фантазію підлітків, Л.С. Виготський відмічав, що "вона звертається у нього в інтимну сферу яка ховається зазвичай від людей, яка стає виключно суб'єктивною формою мислення, мислення виключно для себе". Підліток ховає свої фантазії "як сокровенну таємницю і більш охоче признається у своїх вчинках, чим виявляє свої фантазії".

Уява в цьому віці виходить на новий рівень розвитку, вона має продуктивніший характер, але все-таки найчастіше вона йде "в інтимну сферу" і стає суб'єктивною формою мислення.

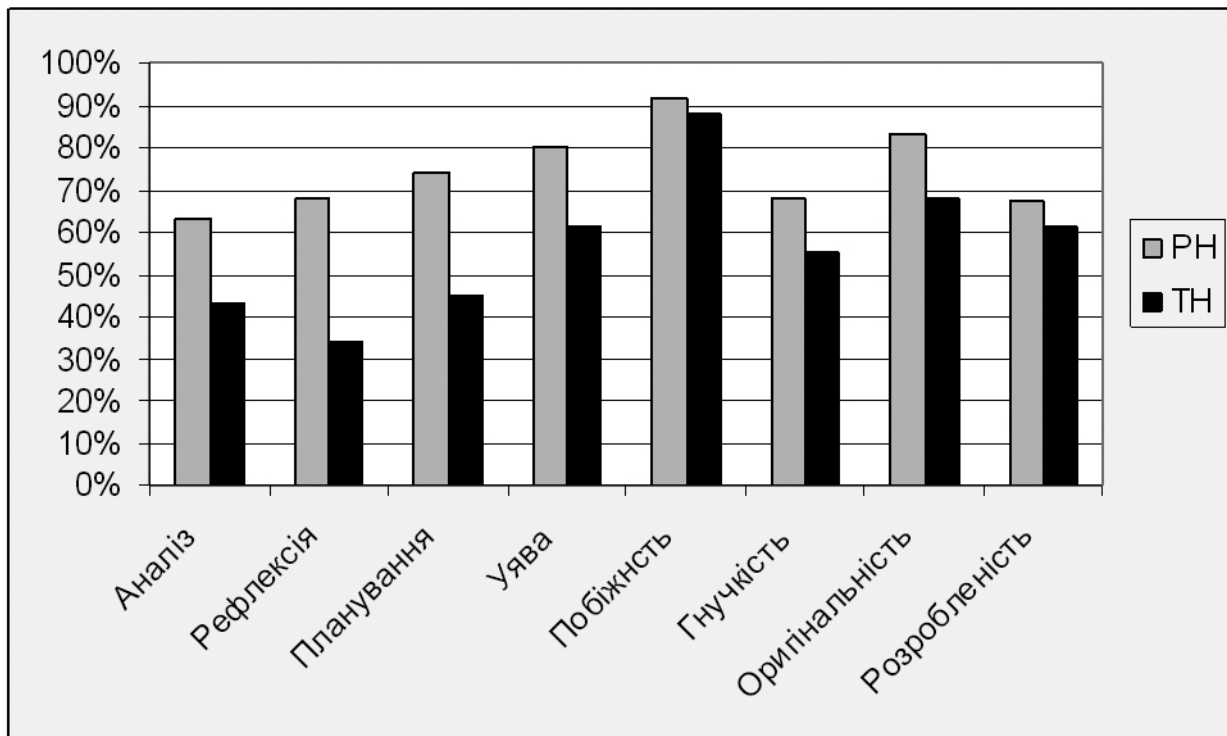
Результати розвитку творчого мислення підлітків в системі розвивального навчання за шкалами «оригінальність», «розробленість», «побіжність» - відповідають віковій нормі. За шкалою «гнучкість» є вищими за норму розвитку даного віку. У восьмому класі спостерігається зростання показників оригінальності та розробленості (значущість відмінностей див. додатки таблиця № 1.8.1). Таким чином, підлітки в системі розвивального навчання в високій мірі володіють вмінням переходити від одного аспекту проблеми до іншого, швидко перемикаються з задачі на задачу, виконувати різнопланові завдання, швидко продукувати різноманітні ідеї. В достатній мірі володіють вміннями висувати ідеї, що відрізняються від очевидних, загальновідомих, загальноприйнятих, банальних або твердо встановлених. Вони прагнуть уникати легких, наочних та нецікавих рішень завдання. Вміють розширювати, деталізувати ідеї.

Таке ж саме дослідження було проведено і в контрольній групі, яку склали учні 7, 8 та 9 класів середньої загальноосвітньої школи № 4 м. Мерефа з традиційною системою освіти, у кількості 62 людини.

Відмінність рівня розвитку творчого мислення підлітків між системами розвивального та традиційного навчання, для наочності, зображені у відсотковому відношенні на малюнку 1.

В системі розвивального навчання показники розвитку творчого мислення підлітків перевищують показники розвитку творчого мислення в традиційній системі освіти. Також слід зазначити, що в основній вибірці всі показники знаходяться на високому рівні розвитку, окрім оригінальності та розробленості, які складають вікову норму.

Значущість відмінностей розвитку творчого мислення між основною та контрольною групою було виявлено за допомогою критерію Уїлксона-Ман-Уїтні.

Малюнок 1

Розвиток творчого мислення підлітків в системі розвивального навчання та традиційній системі освіти

Так розвиток творчого мислення підлітків в системі розвивального навчання має значні відмінності з традиційною системою навчання.

В сьомих класах в основній та контрольній вибірці відрізняються, при значущості розбіжностей $p < 0,05$, показники розвитку теоретичного мислення. Особливо значну різницю можна спостерігати в розвитку рефлексії підлітків. Підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку рефлексії і система розвивального навчання сприяє такому розвитку, на відміну від традиційної системи, в якій ми спостерігаємо зниження розвитку рефлексивний дій до першого (низького) рівня, не сформованість рефлексії. Теж стосується і розвитку аналізу та планування. Система розвивального навчання сприяє розвитку компонентів теоретичного мислення на відміну від традиційної системи навчання.

Значно вищі показники між основною та контрольною групами в сьомому класі також спостерігаються між побіжністю і оригінальністю.

У восьмих класах системи розвивального навчання також спостерігається значний розвиток теоретичного мислення на відміну від традиційної системи освіти. Слід зазначити дуже стрімке зростання рівня розвитку рефлексії в основній вибірці у восьмому класі.

Значні відмінності у восьмих класах також спостерігаються в рівнях враженості ризику та цікавості. Учні системи розвивального навчання в восьмих класах більш орієнтовані на вирішення складних завдань, мотивовані на учбову діяльність, вирішення задач без сторонньої допомоги, на відміну від традиційної системи освіти.

В дев'ятих класах значні відмінності виявляються як і у розвитку теоретичного мислення, так і в показниках оригінальності, цікавості, складності та уяви. В традиційній системі освіти в дев'ятому класі зростає показник розвитку ризику, але в купі з низькими показниками розвитку теоретичного мислення, можна припустити, що це проявляється не підвладності до протилежних думок, не бажанні вислуховувати колег та вчителів, відстоюванні свого погляду, не звертаючи увагу на інших.

Учні в системі розвивального навчання, на відміну від традиційної системи освіти виказують вміння осмислювати свої дії, знаходити суттєві відношення об'єктів, планувати шлях досягнення мети, розробляти подумки спосіб отримання результату, який передбачається. Високий рівень розвитку рефлексії дає можливість підліткам керувати власною активністю, швидко перелаштовуватись у зв'язку з умовами, що змінилися, завданнями діяльності. Закладений ще в початковій школі розвиток компонентів теоретичного мислення, в системі розвивального навчання в підлітковому віці закріплюється, або ще більш зростає, виказуючи високий рівень розвитку.

Також підлітки, що навчаються за системою розвивального навчання володіють вмінням перетворювати умови з метою встановлення їх ролі в існуванні явища, в високій мірі володіють вмінням переходити від одного аспекту проблеми до іншого, швидко перемикаються з задачі на задачу, виконувати різнопланові завдання, швидко продукувати різноманітні ідеї. В достатній мірі володіють вміннями висувати ідеї, що відрізняються від очевидних, загальновідомих, загальноприйнятих, банальних або твердо встановлених. Вони прагнуть уникати легких, наочних та нецікавих рішень завдання. Вміють розширювати, деталізувати ідеї.

Система розвивального навчання сприяє розвитку творчого мислення підлітків.

Традиційна система освіти не створює умови для розвитку творчого мислення підлітків, формування якого носить безсистемний характер. З сьомого по дев'ятий клас спостерігається зниження показників розвитку

творчого мислення, таких як: рефлексія, уява, побіжність та складність.

Література

1. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. / В.В. Давыдов – М.: ИНТОР 1996 – 544 с;
2. Дружинин В.Н. Психодиагностика общих способностей. – М.: Академия, 1996. – 224 с;
3. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. – Харьков: 2008. – 216 с;
4. Зак А.З. Диагностика видов мышления у младших школьников. М., 1995;
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с;
6. Кудрявцев В.Т. Творческая природа психики человека // Вопросы психологии. 1990 №3 с.113-120;
7. Максименко С.Д. Общая психология. – К.: Ваклер, 1999. – 528 с;
8. Матюшкин А.М. Концепция творческой одарённости // Вопр. психологии. – 1989. - №6. – с.29-33;
9. Развивающее обучение. Том 2. Нерешенные проблемы развивающего образования. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 292 с;
10. Guilford, J.P. 1980. Some changes in the structure of intellect model. Educational and Psychological Measurement 48: 1-4.